

Здесь, естественно, отсутствует полная референтная эквивалентность, поскольку компонент X состоит из местоимения, а компонент Y представляют расширенные именные синтагмы. Кореференция между X и Y создаёт эффект «расщепления» X на различные части, образующие основу номинации компонента Y. Такая метонимическая или точнее синекдотическая конкретизация позволяет обозначить различие в социальном статусе между вдовой и ребёнком с одной стороны и между двумя сёстрами с другой стороны. При этом подчёркивается дополнительный дискомфорт, который чувствуют две сестры.

Таким образом, в развитии содержания описательно-уточняющие функции ПН в идеостиле К. Симона направлены на создание единого впечатления, представленного в различных формах ПН, с одной стороны, в общепроцессуальном плане, а с другой стороны, в конструкции «между двумя номинациями». Именно это составляет особую поэтику стиля К. Симона, которая, естественно, не может быть сведена только к функциональным значениям ПН.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Антипова А.В. Семантико-референтная эквивалентность компонентов повторной номинации в современном французском языке // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2009. – № 848. – С. 165-168.
2. Антипова А.В. Синтаксическая эквивалентность компонентов повторной номинации в современном французском языке // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2009. – № 867. – С. 58-65.
3. Corblin F. Les formes de reprises dans le discours. Anaphores et chaînes de référence. - Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 1995. – 246 p.
4. Dällenbach L. Claude Simon. – Paris: Seuil, 1988. – 221 p. (collection «Les Contemporains»).
5. Forsgren M. Eléments pour une typologie de l'apposition en linguistique française // Actes du XVIIIème Congrès International de Linguistique de Philologie Romanes tenu à l'Université de Trèves en 1986. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1991. – T.2. – P. 597-612.
6. Fuchs C. Paraphrase et énonciation. – Paris: Ophrys, 1994. – 185 p. (série «L'Homme dans la langue»).
7. Kleiber G. Nominales. Essai de sémantique référentielle. – Paris: Armand Colin, 1994. – 248 p.

ІСТОЧНИКИ ІЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Simon, A: Simon C. Acacia. – Paris: Minuit, 2006. – 392 p.
2. Simon, G: Simon C. Les Géorgiques. – Paris: Minuit, 1981. – 327 p.
3. Sarraute, PDI: Sarraute N. Portrait d'un inconnu. – Paris: Gaillimard, 2005. – 212 p.
4. Sarraute, EVM: Sarraute N. Entre la vie et la mort. – Paris: Gaillimard, 1968. – 256 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Альона Антипова – старший викладач кафедри іноземних мов Полтавського університету споживчої кооперації України, аспірантка кафедри романської філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика.

ПРАГМАСЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЖАНРІВ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ПІДСТИЛЮ

Вікторія ЗАНІЗДРА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто особливості прагмасемантичної організації жанрів науково-навчального підстилю, охарактеризовано засоби вираження прагматичної інформації в науково-навчальному тексті, доведено відповідність текстів науково-навчального підстилю сучасним стереотипам інформаційного обміну.

The pragmatic and semantic organization features of genres of scientific-educational substyle are considered in the article, the means of pragmatic information conveying in a scientific-educational text are characterized, and correspondence of texts of scientific- educational substyle to the modern standards of information exchange is approved.

Вивченню наукового стилю та його жанрів присвячені розвідки Жовтобрюха М.А., Ботвиної Н.В., Медведєва А.Р., Селігея П.О, Гінзбурга М.Д., Баженової О.О., Онуфрієнко Г.С., Малихіної С.В., Славгородської Л.В., Котюрової М.П., Кожині М.М., Непійводи Н.Ф. та інших дослідників, але жанри науково-навчального підстилю в аспекті прагматики не були об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження.

Прагматичний аспект текстової інформації дозволяє охарактеризувати той її аспект, який забезпечує вплив тексту та його інформації на реципієнта. Найважливішим вважають вплив на мотиваційний аспект діяльності й свідомості реципієнта [4:319]. При цьому враховується, що «важливою особливістю мотивування є її модальність: бажаність,

можливість, необхідність, узяті в різних поєднаннях» [6:104]. Мотивація пов'язана також із оцінками, емоціями [1:172; 7:80].

Мовленнєва організація тексту не тільки визначається загальною належністю до функціонального стилю, а й залежить від типу та жанру тексту, в якому він реалізується. Для вираження, накопичення в тексті жанрів науково-навчального підстилю специфічної прагматичної інформації використовують відповідні засоби – експліцитні (коли слова прямо виражають оцінки, емоції, модальність і, отже, містять прагматичну сему в структурі значення) та імпліцитні (коли прагматична інформація передається приховано).

На сучасному етапі розвитку знань прагматика, що вивчає засоби й способи впливу автора тексту на інформаційну й світоглядну систему адресата, значним чином діє на комунікативну теорію тексту. Передумови для цього створюються підходом до тексту як до продукту мовленнєвої діяльності, що, у свою чергу, передбачає розгляд його як діяльності зі своїми цільовими та прагматичними настановами. Ці настанови визначають комунікативний статус науково-навчального тексту, диктуючи йому не тільки семантичні й синтагматичні правила організації, а й відповідну стратегію розподілу інформації чи динаміку розгортання її в тексті.

У процесі писемної комунікації автор науково-навчального тексту не лише повідомляє певну інформацію, а й одночасно прагне вплинути на можливі майбутні дії адресата, змінити його інформаційний стан. Однак для досягнення цієї мети, за словами ван Дейка, треба правильно скоординувати послідовність дій: в результаті попередніх повинні бути створені адекватні передумови для наступних дій [3].

Прагматичні передумови організації інформації науково-навчального тексту як комунікативної структури досить різноманітні й однаково стосуються як автора, так і адресата тексту. Але орієнтація тільки на прагматичний аспект інформаційної організації тексту недостатня, оскільки прагматика тексту спрямована на зовнішній компонент комунікації, який створює межі комунікативної ситуації й визначає її основний зміст. У комунікативному ж акті важливу роль відіграють внутрішні механізми обробки інформації під час творення та сприймання тексту.

Прагматична спрямованість науково-навчального тексту визначає свої компоненти як на рівні макроструктури, так і на власне мовному рівні. У змістовому плані до них належать визначення мети й завдань тексту; вказівки на адресата; практичне значення навчального матеріалу. У плані макроструктури це прикнижна анотація й відповідні фрагменти передмови. Указівки на те, як користуватися книгою, знаходимо в підручниках, збірниках задач, навчальних довідниках, практикумах, практичних порадниках тощо.

Фактор прагматики виражається в різноманітних модальних словах, частках, прислівниках, адвербіальних конструкціях. Фактор комунікативного середовища виступає як вияв тих інформаційних зв'язків і відносин, у які включений автор тексту.

У процесі створення науково-навчального тексту, як правило, обов'язково враховується рівень знань тих, кому цей текст адресується. Саме обсяг знань і спеціалізація адресата часто визначають характер авторського викладу та структуру тексту. Через вказівки на рівень знань, необхідних для розуміння й засвоєння відповідного матеріалу, а отже, через фактор комунікативного середовища в текст проникають і саме через текст реалізуються інформаційні зв'язки вчених між собою. Комунікативне середовище визначає різні зв'язки між новим текстом і текстами, створеними раніше. У структурі науково-навчального тексту це виявляється у вигляді вступу до параграфів, розділів підручників, який частково розв'язує раніше сформульовану в науці проблему.

У контексті тенденції до пришвидшеної передачі інформації Т.В. Радзівєвська за співвідношенням семантичної та прагматичної підсистем, які покликані віддзеркалювати відповідно ті комплекси смислів, що стосуються позамовної дійсності, та ті, що характеризують співвідношення «автор – текст», «автор – адресат» і пов'язані з відображенням у тексті ставлення комунікативного суб'єкта до зображуваного, його інтенцій, зв'язку з адресатом, виділяє тексти аналітичного й синтетичного типів. За словами дослідниці, текст із аналітичною прагмасемантичною організацією характеризується самостійністю семантичної та прагматичної підсистем, кожна з яких прагне створити

окремий план вираження. У текстах із синтетичним типом прагмасемантичної організації спостерігається включення прагматичної підсистеми в семантичну та вираження цих систем у одних дискурсивних формах [5: 328]. Слід зауважити, що семантичні та прагматичні компоненти можуть об'єднуватися в тексті лише завдяки існуванню певної традиції розвитку текстового типу, його становлення як жанру, яка уможливило адекватне сприйняття адресатом наявних у тексті сигналів встановлення й підтримки контакту, сигналів естетичного й емотивного впливу або таких, що пов'язані з категорією важливості чи забезпечують логічне виділення тощо.

Синтетичною будовою, як показали наші дослідження, характеризуються технічні тексти науково-навчального підстилю, що містять функціонально неоднорідні елементи. Такі тексти здійснюють комунікацію, спрямовану на результат, на досягнення певного комунікативного ефекту, на швидке сприйняття й засвоєння інформації, на передачу більшої інформації за одиницю часу. Так, в *підручниках* і *навчальних посібниках* технічної галузі спосіб кодування інформації за допомогою формул, іншомовної графіки, умовних позначень, графіків, діаграм, таблиць, рисунків, фотографій тощо виступає як прагматичний механізм забезпечення контакту, який вбудовується в семантичну структуру тексту.

Структурно-композиційний принцип поділу тексту підручника та навчального посібника на частини, розділи, підрозділи, пункти, підпункти, параграфи допомагає читачеві швидше знаходити потрібний матеріал, сприяє адекватному сприйняттю друкованого тексту та забезпечує реалізацію смислорозрізнавальної функції.

Прагматичним механізмом забезпечення ефективної комунікації, оптимізації комунікативного процесу слугують експресивні засоби, засоби аргументації, логічної або часової зв'язності викладу (*а, але, оскільки, однак, отже, тому, таким чином*), елементи суб'єктивної модальності (*вважаємо / припускаємо / умовимось, що*), модальності знання, припущення (*охарактеризовано, доведено, виявлено, показано, що*), дискурсивні слова, що позначають ставлення мовця до змісту (*очевидно, природно, безсумнівно, дійсно*), частки з модальним компонентом значення (*навіть, лише*), які віддзеркалюють процес мисленнєвої діяльності в текстах підручників і навчальних посібників.

Навчальні довідники, конспект лекцій, тези, план, анотація, реферат є вторинними жанрами науково-навчальної літератури. Вони характеризуються вторинністю і щодо семантико-інформаційної структури, і щодо характеру формування семантико-синтаксичних та структурно-композиційних ознак. *Навчальний довідник* укладається на базі вже існуючих текстів для фіксації та збереження набутих знань. У зв'язку з цим його предметна інформація є похідною від семантичної структури першоджерел і створюється внаслідок їх переробки. У навчальному довідникові подається ряд однотипних текстів, як правило, в алфавітному порядку. Довільність співвідношення субтекстів уможливило зміну місця їх розташування в довіднику або доповнення наявного тексту новими статтями. Крім того, спрощується сприйняття текстової інформації, з'являється можливість звернення до окремого субтексту, а також забезпечується вчасне отримання відповіді на інформаційний запит.

Комунікативні моделі речення в тексті навчального довідника характеризуються модальністю констатації, що забезпечує передачу істинної об'єктивної інформації. Мінімізація в тексті показників зв'язності зумовлює незалежність окремих висловлень, речень, груп речень, які сприймаються як зв'язні завдяки віднесеності всіх висловлень до назви статті. Структурно-композиційний напрямок «назва статті – текст статті» визначає спосіб сприйняття тексту, який ініціюється інформаційним запитом.

Щодо інформаційної структури навчального довідника, то його інформаційний центр знаходиться в ініціальній позиції. Він виражається визначенням із додатковими повідомленнями. Як приклад наведемо статтю з навчального словника-довідника [2: 47]:

ГІПОЇДНА ПЕРЕДАЧА

Різновид гвинтової зубчастої передачі, яка виконується конічними колесами з мимобіжними осями. В гіпоїдній передачі вісь малого зубчастого колеса зміщена відносно осі великого зубчастого колеса. Застосовують у приводах ведучих коліс автомобілів і тракторів, у тепловозах, у ткацьких верстатах для передачі обертання від одного вала багатьом веретенам.

Тут, як бачимо, ініціальну позицію займає дефініція поняття, що містить ключову інформацію, а наступні речення уміщують додаткову інформацію. Позиційна фіксованість важливої інформації стає в тексті навчального довідника умовою її легкого розпізнавання.

У досліджуваних *збірниках задач* графічне й дизайнове оформлення тексту відповідає енциклопедичному стандарту: текст друкується стовпцями. Крім того, текст збірника задач поєднує в собі автономні тексти, об'єднані однією темою, що передбачає їх співвідношення з діалою «питання – відповідь». Є можливість вносити додаткові субтексти, тобто доповнювати існуючий текст новими задачами. Такий структурно-композиційний принцип побудови тексту збірника задач забезпечує ефективну комунікацію, робить можливим звернення до окремого субтексту, оптимізує комунікативний процес, асоціюється з сучасними стандартами пришвидшеного інформаційного обміну.

Конспект лекцій складається на базі вже існуючого тексту лекції. Зважаючи на це, його семантико-референційна структура є похідною від семантичної структури першоджерела і створюється завдяки його глибокому осмисленню.

Семантико-синтаксичні ознаки *тез* формуються, втілюючи інтенцію швидкого й зручного для користувача отримання необхідних відомостей: текст тез виключає емоційно-експресивні метафори, перифрази, інверсії, еліпсиси. Хоча не слід забувати, що тези мають характер модально-стверджувального умовиводу, а не характер конкретно-фактологічної констатації. Для тез характерна значна насиченість висловлення предметно-логічним змістом. Ця норма реалізується шляхом усунення суперечності між змістовою концентрацією та комунікативною доступністю. Швидкому інформаційному обміну сприяє сувора нормативна композиційно-сміслова структури тез. Чітке логічне членування змісту тез підкреслюється рубрикацією, а в деяких випадках і виділенням абзаців під однією рубрикою.

Для швидкої передачі істинної, об'єктивної інформації *план* можна скласти у вигляді авторських висловлень із тексту. Переважно прості речення пришвидшують інформаційний обмін.

Реферату притаманний інваріантний характер інформації, що виявляється в незмінності її семантичних властивостей незалежно від ступеня стислості. Реферат має високий рівень інформативності. У процесі підготовки реферату народжується й вивільняється від логічних зв'язків головна ідея, яка об'єднує всі інформаційні елементи первинного документа й основні факти. Відсутність логічних зв'язків, відображеного процесу мисленнєвої діяльності, що Т.В. Радзівська вважає інформаційним шумом у довідково-інформаційних текстах, сприяє пришвидшеній передачі інформації.

Спектр використання комунікативних моделей речення у тексті *анотації* зводиться до модальності констатації, яка корелює із завданням передачі істинної об'єктивної інформації, яка буде легко сприйнята читачем. Чіткий виклад, переважання структур первинного синтаксису забезпечують текстові умови для швидкої передачі інформації, легкість її сприйняття, привабливість для читачів.

Зважаючи на вищевикладене, зазначені жанри науково-навчального підстилю, які належать до синтетичного типу прагмасемантичної організації, відповідають сучасним стереотипам обміну інформацією.

Таким чином, тексти науково-навчального підстилю мають великий прагматичний потенціал – передають відношення до предмета мовлення, ситуації спілкування та до адресата. Ці прагматичні компоненти, взаємодіючи із семантикою науково-навчального тексту, формують його глибоку й багатоступеневу смислову структуру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери. – М.: Изд-во Советское радио, 1974. – 272 с.
2. Антонович С. А., Васишин Я.В., Шпільчак В. А. Російсько-український словник-довідник з інженерної графіки, дизайну та архітектури: Навч. посібник / С.А. Антонович, Я.В. Васишин, В.А. Шпільчак. – Львів: Світ, 2001. – 240 с.
3. Дейк Т.А. ван. Вопросы прагматики текста / Т.А. ван Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып.8. – С.259-336.
4. Комлев Н.Г. Семантическое правило «равнения вниз» и коэффициент эффективности сообщения / Н.Г. Комлев // Материалы научного семинара «Семиотика средств массовой коммуникации». – М., 1973.
5. Радзівська Т.В. Мовні зміни, час і соціум у контексті глобалізаційних процесів / Т.В. Радзівська // Мова і мовознавство в духовному житті суспільства / Відп. ред. Т.В. Радзівська. – К: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – С.310-347.

6. Социальная психология / Под ред. Г.П. Предвечного, Ю.А. Шерковина. – М., 1975. – 320 с.
7. Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю.А. Шерковин. – М.: Мысль, 1973. – 215 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Занізра – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: функціональна стилістика, лінгвістика тексту.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ЧАСУ В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ

Сергій КОВАЛЕНКО (Горлівка, Україна)

У статті досліджуються інтертекстуальні властивості темпоральних маркерів, якими є часові форми дієслів, слова та вирази темпоральної семантики.

Intertextual peculiarities of time markers which are expressed by tense forms of verbs, words and phrases of temporal meaning are also investigated in the article.

В основі породження мемуарів лежить намагання людини зафіксувати час та події, що відбуваються в ньому. Точність, об'єктивність зафіксованого перебуває в прямій залежності від людських властивостей пам'яті.

Оскільки пам'ять не дозволяє об'єктивно точно, на кшталт фотографії, відтворювати епізоди минулого, значно зростає суб'єктивність спогадів, відбитих через призму індивідуальної свідомості. Суб'єктивована форма оповідання проявляється особливо рельєфно в такій неодмінній ознаці мемуарних текстів як темпоральність.

Темпоральні характеристики тексту, динамічне варіювання часових планів завжди були в полі зору різних дослідників: філософів, істориків, літературознавців, мовознавців. Найбільш значущими в цьому напрямку слід вважати дослідження художнього часу [1], часу автора та сюжетного часу [5, 6], просторово-часового континуума [4], функціонально-семантичного поля темпоральності [2], хронографії, хронометрії та хронології [3], фізичного і метафізичного часу [7] тощо.

На тлі такого різнобічного дослідження часу залишаються все ж недостатньо вирішеними питання часової стратифікації в мемуарних текстах та інтертекстуальних властивостей категорії часу.

Текстовий масив мемуарів зазвичай темпорально досить чітко локалізований, принаймні, в уяві автора часовий континуум його спогадів не порушується. До того ж, мемуарний час сприймається читачем як чітко улаштована система темпоральних відносин завдяки існуванню інших свідчень подій, що відбувалися в певний час. Дані локалізовані в часі події знаходять своє відображення в текстах хронік та спогадів і, взаємно перетинаючись, утворюють в місці їх "перетину" своєрідні темпоральні маркери як внутрішньотекстові так і міжтекстові. Існування подібних темпоральних маркерів різних авторів-мемуаристів доводить необхідність розгляду часу як інтертекстуальної категорії, що має вивчатися з урахуванням різних авторських перспектив.

Якщо проаналізувати темпоральну структуру мемуарного тексту, то виявиться, що до складу її часових розрядів входять часові форми дієслів, слова та вирази темпоральної семантики, які набувають властивостей маркерів.

Варіативність деяких часових форм викликана необхідністю відобразити певні семантико-стилістичні нюанси: *Nous entrâmes, et je vis – et aujourd'hui encore je me demande si je n'ai pas rêvé – oui, je vis Jean-Paul Sartre* [13: 29]. Серед типової для письмового мовлення часової форми *Passé Simple* уживання *Présent de l'Indicatif* свідчить про вихід думки автора на момент мовлення, а *Passé Composé* – про актуальність минулої події – несподіваного знайомства з Сартром – для теперішнього автора. Інший приклад: *Le pompiste italien aurait eu beau jeu de ricaner. Le tourisme renaissait à peine...* [9: 28]. Часова форма *Futur Antérieur* dans le *Passé* виражає в даному випадку модальне значення – можливість, імовірність. Наступний приклад характеризується одноманітністю часових форм: *Je me trouvais avec Sartre dans une ville du Sahara, assez indistincte, et nous la quittions à pied, au soir tombant, pour aller coucher dans une oasis qui portait un nom inconnu mais qui dans ma pensée était Ouargla. Sur une large*